

رینووسی زمانی کوردی چۆن گۆررا و هۆی گۆرانهکان چی بو؟

ج. س. سۆران

soran909@hotmail.com

٢٠٠٣/٦/٢٣

هند شت به ناسنامه و دروشمی ناساندنی نهتهوه دهزانری، که یه کیک لهوانه زمانه. زمان یه کیک له ناسنامه گرنگه کانی مروقه. په نجیره گهلی سه رهکی ههر زمانیک، چوارن، که بریه تین له نووسین، خویندنهوه؛ ناخهفتن و تیگه یشتن، که لهه پهنجیرانهوه، دهتوانین پروانینه نیو زمان. به زمانی کوردی، به ریوشوینی نووسین دهلین رینووس، که وشه فه رهنگیه کهی ده بیته **Orthography**. رینووسی زمانی کوردی، له دریزی میژودا، ئالوگۆری فرهی به سه ردا هاتوه، که ئیستا لیڤه دا، به کورتی باسی هیندیک لهو ئالوگۆرانه، له سه دهی بیسته مدا ده کم:

١. ئالوگۆری رینووسی زاراوهی سۆرانی:

رینووسی زاراوهی سۆرانی، که به بۆچوونیک به زمانی نووسینی کوردی داده نری، له سه دهی بیسته مدا، ئهم ئالوگۆرانهی به سه ردا هاتوه:

نووسینی کوردی به پیتی عه ره بی، به لام به دانانی دروشمی (٧):

ههر وهک دهزانن، لهو کاته وه که عه ره به کان فه رهنگی کوردیان **تالان (ئه نفال)** کرد، تا بهر له جهنگی جیهانی هه وهل، زمانی کوردی، چ زاراوهی سۆرانی و چ تهواوی زاراوه کانی دیکه، به هه مان پیتی عه ره بی نووسراون، که عه ره بی و فارسیشی پی ده نووسری. به لام له دواي شه ری جیهانی هه وهل، زمانی کوردی به تایبته زاراوهی سۆرانی، به دانانی دروشمی (٧) دهستی پی کرد. ماموستا ته و فیک وه هه بی، که به ینیک له سه له کانی هه فتای زاینیدا، له شاری له نه دهی بریتانیا، **شانازی ئه وه م بۆ که وهک خویندکاریک له خزمه تیدا بووم**، سه به رته به هۆی دانانی دروشمی هه وت، ئه مه ی بۆ من گپراوه، که ئیستا تا **جیگه یه ک له بیرم ماوه**، ده قاده ق (عه ینه ن) ده یگپه وه: فره موی: ”کاتیک مه لیک مه حمودی کورد، له شاری سلیمانی، بو پادشای ولاتی کوردستان، **یانه ی داد** (عه دل) یش سازکرا، بۆ ئه وه ی که کیشه و ناکوکی نیوانی خه لک دابکوژینی. رۆژیک کابرایه ک هاتبو سکالی کردبو، که فلانه که سیک (سی) دیناری له من قهرز کردوه، به لگه ی نووسراویشم هه یه، به لام پاره کم ناداته وه. پولیس چوبوون کابرای قهرزداریان هینابو بۆ یانه ی داد و به رپرسان وتوبویان، بۆچی پاره ی ئهم پیاوه ناده یته وه، ئه وه تا به لگه ی نووسراوه شی به ده سه ته وه یه؟ کابرای قهرزدار وتبوی من ئاماده م قهرزه که ی بده مه وه، به لام قسه مان یه ک نیه. باوه کو له به لگه که شدا نووسراوه (سی ٣) دینار، ئه وه ده لئ (سی ٣٠) دینارم له کنته. ئهم مه به سه ته یان به مه لیک مه حمودی مه زن راگه یاند و وتیان قسه ی ههر دوکیان راسته چون **ئه لفوبیکه مان توانایی ئه وه ی نه بوه توفیری نیوان ٣ له گه ل ٣٠ دابنی**. قازی ناتوانی بریاریک له سه ر بدا، که ئایا وشه ی (سی) **مه به سه ت له ٣ یه یا ٣٠**. جا، خودی مه لیک فره موی ده بی رووناکبیران و لیزانان، فکریک بۆ ئهم ناته باییه بکه ن، چون ئه گه ر ئیمه ده ولته بین و کوردی زمانی ره سمیمان بی، کیشه ی دیکه دیته پیشه وه. شاندیک له رووناکبیران و پسپوران پیکهات، که منیشی تیدا بووم و بریارمان دا، بۆ ئه وه ی زمانه که مان ئهم گرفتوگریه ی نه بی، وهک زمانی فه رانسه، دروشم له سه ر پیته پیویسته کان دابنن. هه وه ل وتمان، وهک زمانی فه رانسه، بادروشمی ئاکسان سوورکو نفیکسی بۆ داننن که به شکلی هه شت (٨) ٥. به لام شانده که وتیان، که بۆ ئه وه ی نه لئ له زمانی فه رانسه وه رگیراوه، با دروشمه که ئاوه ژو

بکهینهوه و بیکهین به (٧) ، که به ژماره‌ی هه‌وتیش ده‌خویندریته‌وه و عه‌ده‌دی هه‌وت له نیو کوردا ، باری تایبه‌تی هه‌یه ، بۆ وینه‌ ده‌لین عاسمانی هه‌وته‌م ، سالی هه‌فتاو هه‌وته‌که ، هه‌وته‌وانان ، هه‌وته‌ روژی هه‌وته و شتی وا . جا به‌م چه‌شنه هینامان دروشمی (٧) مان بۆ ته‌رخان کرد . که ئیدی ژماره‌ی (٣) مان به‌ چه‌شنی (سێ) ده‌نووسی و (٣٠) مان به‌ (سی) ده‌نووسی و بۆ پیته‌ پیوسته‌کانی دیکه‌ش هه‌ر ئه‌م کاره‌مان کرد ، که ئه‌م هه‌نگاوه ، ئه‌لفوبی‌ی کوردی زۆر بو‌ژانده‌وه و کوردی به‌ زمانیکی پته‌و .

گوێزانه‌وه‌ی دروشمی (٧) ، له‌ سه‌رپیتی (ر) وه ، بۆ ژێر پیتی (ر) :

هه‌تا گوڤاری ژماره‌ پینجی کۆپی زانیاری کورد له‌ به‌غدا ده‌رچو و بگه‌ر زۆر له‌ دوا‌ی ئه‌ویش (که‌ من ژماره‌کانی پاش ژماره‌ی پینجم بۆ ده‌ستنه‌که‌وت تا به‌ وردی ئاماژه‌یان پێ بکه‌م) ، دروشمی (٧) له‌سه‌ر پیتی (ر) داده‌نرا ، به‌لام له‌ پاشان ، چون له‌ نووسینی ده‌ست دا ، زۆر جار پیتی (ر) یه‌ک ، که‌ دروشمی (٧) ی له‌سه‌ر بو ، له‌گه‌ڵ پیتی (ژ) دا له‌ خوینەر ده‌گۆرپا و ده‌بوه‌ هه‌له‌ ، دروشمی (٧) یان له‌ سه‌ر پیتی (ر) وه‌ برده‌ ژێرپیتی (ر) ، بۆ وینه ، ئه‌م وشه‌گه‌له‌ به‌م چه‌شنه‌ ده‌نووسرین : (که‌ر) ، (په‌رتووک) و (ب‌ریار) .

گوێرینی دروشمی (-) ، له‌ سه‌ر پیتی (و) به‌ دو دانه‌ پیتی (و) :

ئه‌م دروشمه‌ (-) یان بۆیه‌ له‌ سه‌ر پیتی (و) داده‌نا ، که‌ نشانی بدن ، پیتی (و) به‌ چه‌شنی درێژ ده‌رده‌ب‌ری . به‌لام هاوکات له‌گه‌ڵ گوێزانه‌وه‌ی دروشمی (٧) له‌ سه‌ر پیتی (ر) وه‌ بۆ ژێر پیتی (ر) ، له‌به‌ر ئه‌وه‌ی که‌ ئه‌میش له‌گه‌ڵ پیتی (ق) تیکده‌چو ، ب‌ریار درا ، له‌ جیگه‌ی ئه‌و ، دو دانه‌ پیتی (و) دابین ، بۆ وینه (کوور) ، (سووج) و (بووک) .

٢- ئالوگۆری رینووسی زاراوه‌ی بادینی له‌ کوردستانی داگیرکراوی تورکیا :

له‌ پاش جه‌نگی جیهانی هه‌وه‌ل ، رووخانی حکومه‌تی عوسمانی و هاتنه‌ سه‌ر کاری که‌مالیسته‌کان له‌ تورکیا ، که‌ تاخمیکی نزیک به‌ لایک بوون ، بۆ ئه‌وه‌ی خۆیان له‌ فه‌ره‌هنگی ئیسلامی دووربخه‌نه‌وه‌ و په‌نجی‌ره‌ی پیوست به‌ره‌و زمان و فه‌ره‌هنگی روژاوا ئاوا‌له‌ بکه‌نه‌وه ، ئه‌لفوبی‌ی زمانی ترکی ئه‌سته‌موولیان ، له‌ عه‌ره‌بیه‌وه ، کرده‌ چه‌شنیک لاتین ، که‌ ئه‌مه‌ شوینی له‌سه‌ر زاراوه‌ی بادینی زمانی کوردیش دانا ، چو زوربه‌ی کورده‌کانی باکوور بادینین . ئه‌م کاره ، له‌سه‌ر کورده‌ بادینیه‌کانی سوریا ، ئێران و ته‌نانه‌ت عێراقیش شوینی بو ، هه‌ر چه‌ند جاروبار ، وه‌ک جارن ، هه‌ر به‌ ئه‌لفوبی‌ی عه‌ره‌بی ده‌نووسن .

٣- ئالوگۆری رینووسی زاراوه‌ی بادینی باکووری چکۆله (کوردی ئه‌رمه‌نستان) :

کورده‌کانی باکووری چکۆله‌ش ، له‌ پاش رووخانی حکومه‌تی سێزای رووسیه‌ و دوا‌ی پیکهاتنی یه‌کیه‌تی سوڤیه‌ت ، ئه‌لفوبی‌ی خۆیان له‌ عه‌ره‌بیه‌وه‌ کرده‌ سرلیک . جیگه‌ی سه‌رنجی تایبه‌ته ، که‌ تا سالی ١٩٧٩ ، نزیکه‌ی سه‌ده‌زار نه‌فه‌ر چه‌شیمه‌ت کوردی باکووری چکۆله ، به‌ ئه‌ندازه‌ ته‌واوی کوردی ئێران ، تورکیا و سوریا ، کتیب ، گوڤار ، روژنامه‌ و شتی وایان به‌ زمانی کوردی و به‌ ئه‌لفوبی‌ی سرلیک چاپ کربو .

پاشکۆ (دوانووس) :

ئێستاش زۆر کار ماوه ، که‌ بۆ باشتر کردنی رینووسی کوردی پیوسته‌ بیکه‌ین ، که‌ به‌کیکیان دانه‌نانی پتی (و) ی نا پیوسته ، که‌ فۆرمووله‌که‌یم له‌ نووسراوه‌یه‌کدا ، پێشکesh کردوه وه ، له‌ مالپه‌ری هیژای کوردستان نیت دا ده‌رچوه‌ و ئێستاش هه‌ر له‌سه‌ریه‌تی - تکایه‌ ئه‌گه‌ کرا ، به‌ وردی تی‌ی ب‌روانن .

تیبینی کوردستان نیت:

ئه‌م نووسینه‌ ب‌رووچونی حاوه‌نه‌که‌هت ، کوردستان نیت له‌ ناوهرۆکه‌ی به‌رپرسار نیه .